

VERSLAG Hearing “Slimme stad” 28 januari 2022

Zaal: Diocesaan Pastoraal Centrum Mechelen

Deelnemers: 16

Tijdstip: 09u00 - 17u00

Dagvoorzitter: Pieter Ballon

Moderator: Karl-Filip Coenegrachts

Inhoud

Inhoud	1
Programma	2
Deelnemers	3
Bijlagen	3
Inleiding dagvoorzitter Pieter Ballon.....	4
Presentatie Albert Meijer	5
Presentatie Jan Adriaenssens.....	7
Gesprek.....	8
Vraagronde 1 - Wat is de opgave?	8
Vraagronde 2 - Welke rol kunnen steden opnemen? Welke hefboomen zijn nodig? Welke governance is nodig? Hoe brengen we dit in de praktijk?.....	9
Synthese en conclusies (Pieter Ballon).....	10

Programma

09.30-09.40	Introductie & kennismakingsrondje (Karl-Filip Coenegrachts)
09.40-09.50	Inleiding door dagvoorzitter Pieter Ballon
09.50-10.30	Presentatie Albert Meijer
10.30-11.00	Presentatie Jan Adriaenssens
11.00-11.20	Pauze
11.20-12.20	Collectief gesprek 1. Wat is de opgave?
12.20-13.00	Collectief gesprek 2. Welke rol kunnen steden opnemen?
13.00-13.30	Lunch
13.30-13.40	Inleiding Vlaams instrumentarium stedenbeleid en stadsvernieuwing (Pieter Ballon)
13.40-14.50	Collectief gesprek 3. Welke hefboomen zijn nodig?
14.50-15.00	Pauze
15.00-16.30	Collectief gesprek 4. Welke governance is nodig? Met wie en hoe brengen we dit in praktijk?
16.30-17.00	Conclusies van de dagvoorzitter en afronding

Deelnemers

NAAM	ORGANISATIE
Pieter Ballon	VUB
Els Vervloesem	freelance/HAI
Filip De Rynck	Expert/UGent
Karl-Filip Coenegrachts	HAI/VUB
Simon Vander Elst	Kabinet
Linda Boudry	KCVS
Julie Mabilde	Team Vlaamse Bouwmeester
Eva Forceville	
Albert Meijer	Universiteit Utrecht
Jan Adriaenssens	imec
Mieke Van Cauwenberghe	Stad Mechelen
Luc Velghe	Stad Kortrijk
Gino Dehullu	Stad Roeselare
Lieve Heyrman	Stad Leuven
Ken Daems	Team Stedenbeleid/Smart Flanders
Nils Walravens	VLAIO/Smart Region Office

Bijlagen

- Presentatie Albert Meijer “Beyond the Smart City”
- Presentatie Jan Adriaenssens “De rol van een slimme stad”
- Presentatie Pieter Ballon, algemene presentatie hearing en instrumentarium stadsvernieuwing

Inleiding dagvoorzitter Pieter Ballon

Laten we beginnen bij het definiëren van ‘de slimme stad’; die is verbonden met een technologische insteek om stedelijke problemen aan te pakken, uiteraard ingebed in een politiek-maatschappelijke visie en beleidsmatige processen.

De mogelijkheden van de slimme stad zijn welbekend, namelijk meer efficiëntie en effectiviteit dankzij het inzetten van grote hoeveelheden snel beschikbare data, waardoor we sneller patronen kunnen analyseren en beter ingrijpen. Dit kan gaan over domeinen als mobiliteit, veiligheid, de netheid van de publieke ruimte, etc. Heel vaak trachten dit soort projecten ook om burgers actief te betrekken en hun gedragspatronen te beïnvloeden, bijvoorbeeld om mensen uit de auto krijgen, of elkaar meer te laten bijstaan in de wijk.

Alle slimme stadsprojecten samen hebben de ambitie om tot een transformatie van onze steden te komen, zoals verduurzamen, vergroenen, autoluw maken, etc. Daar zit ook de link met stadsvernieuwing: de fysieke verandering van onze stad, en de manier waarop we ze gebruiken.

Die systemische transformatie betekent echter ook dat slimme steden alle moeilijkheden kennen die bij een transformatie komen kijken:

- Timingproblemen, het te vroeg gebruiken van technologie die nog niet matuur is of juist het wachten op technologie, te vroeg of te laat ingrijpen naargelang beleid, bedrijven en burgers er klaar voor zijn.
- Coördinatieproblemen vanwege het grote aantal betrokken spelers, inclusief nieuwe bedrijven, platformen en organisaties.
- Financieringsproblemen, vanwege de investeringen in basisinfrastructuur en toepassingen die nodig zijn, en opnieuw het groot aantal mogelijk betrokken spelers
- Controleproblemen, vanwege de vraag wie de regie in handen heeft over publieke voorzieningen, publieke ruimte, en publieke dienstverlening.

Al deze problemen maken dat de beloftes van de slimme stad inlossen, moeilijk, traag, stroperig en complex is. Daarnaast zijn slimme stadsprojecten ook vaak omstreden, omwille van de vrees voor surveillance, misbruik, verlies van werkgelegenheid of privatisering van dienstverlening. De slimme stad is zeker niet zonder controverse.

Presentatie Albert Meijer

Albert Meijer is hoogleraar publieke innovatie bij de Universiteit Utrecht en leidt de public management groep.

'Smart City' is van oorsprong een marketingconcept. Het is bedacht door techbedrijven in Amerika als marketingconcept om technologie aan een nieuwe markt te verkopen. Dat is de oorsprong, en het is goed om die kritische noot in het achterhoofd te houden.

Het project in Stratumseind Eindhoven is een goed voorbeeld van de kloof tussen de belofte en de resultaten van smart cities. De belofte is er één van input naar throughput en output. Ten eerste kunnen we precies meten wat er gebeurt (geluid, camera's, ..); het weerspiegelt het principe van **de leesbare stad**, waarbij het idee heerst dat als je maar genoeg informatie hebt, je beter kan optreden. Ten tweede gaat er veel aandacht naar het **verwerken** van die info, dus data science en nieuwe manieren van analyseren. Data Science is als de microscoop van de 21ste eeuw, je ziet patronen in de stad die je anders niet had gezien. Ten derde is er het **ingrijpen** om de situatie te verbeteren, het verkeer anders leiden via slimme verkeerslichten, geluidssignalen uitzenden om mensen af te leiden, belichting gebruiken om gedrag en sfeer te veranderen.

Er zijn twee problemen met deze belofte: (1) de resultaten zijn vrij beperkt, en alleszins vaak minder dan de belofte. (2) Er zijn risico's ten aanzien van de wenselijkheid, mensen vragen zich af of we wel afstevenen op de stad die we willen. Deze kanttekeningen licht de spreker toe via drie denkers:

1. Marleen Stikker (NI.):
Bij haar is het **burgerperspectief** heel belangrijk; ze benadrukt heel erg dat je de mens en niet de technologie moet centraal zetten. De mens is vaak onzichtbaar in het top-down zicht op de stad, terwijl in navolging van Jane Jacobs de stad juist begrepen moet worden als een sociale plek, een resultaat van menselijke interacties. Mensen moeten dus samen de smart city vormgeven.
2. Maarten Hajer (NI.):
Maarten Hajer wijst erop dat we niet moeten denken over de slimme stad als een eindsituatie maar als een **proces**. De focus moet liggen op het leerproces met actoren in de stad, in plaats van een visionaire eindtoestand. Een evolutie van smart city naar smart urbanism betekent dat allerlei instanties moeten betrokken worden die samen leren.
3. Albert Meijer (NI.)
Men benadert de smart city te apolitiek, terwijl stedelijke ingrepen politieke keuzes zijn, waarbij verschillende belangen spelen en moeten afgewogen worden. **Data/smart Polis** wordt als term geïntroduceerd. We moeten de link tussen democratie en data goed begrijpen, en democratische processen koppelen aan technologie.

Tesamen kunnen deze elementen de definitie uitmaken van een 'Europese smart city', in contrast met de smart city in de VS waarbij bedrijven aan het stuur zitten en in China waarbij de staat heel veel data over burgers verzamelt.

Een voorbeeld van dit alles is het project De Snuffelfiets. Dit is een project in functie van het verbeteren van de luchtkwaliteit. Daartoe is inzicht nodig in mobiliteit en luchtkwaliteit, en ook het goed informeren en activeren van burgers. Het project De Snuffelfiets is opgezet met de gemeente, bedrijven, burgers, kennisinstellingen, en is als zodanig een zgn. quadruple helix-project. Burgers worden ertoe aangezet te gaan fietsen en krijgen een apparaatje om luchtkwaliteit te meten. Er is een logische band tussen gezond bewegen en de luchtkwaliteit meten. Tegelijk worden open data gegenereerd, die kunnen bijdragen aan brede leerprocessen over het verbeteren van het milieu. Dit wordt door de spreker beschreven als een klein sympathiek project, waarbij wel nog vragen zijn rond data-eigenaarschap, maar dat positiever is dan een smart cityproject met passieve sensoren die data meten in functie van controle.

Presentatie Jan Adriaenssens

Jan Adriaenssens is directeur van City of Things bij imec.

Ook al werkt Adriaenssens voor een technologie-instituut, ook hij huivert voor een tech push-benadering. Een smart city-hearing over stadsvernieuwing is op zich onzinnig als je ze niet bekijkt in functie van de andere hearings; de vraag, de nood en de behoefte komt uit de andere hearings. Technologie levert middelen om daaraan te voldoen. Technologie wordt inderdaad vaak naar voren geschoven als een neutrale oplossing, en dat kan ook mogelijkheden met zich meebrengen, deuren openen en ideologische verschillen gedeeltelijk overstijgen. Om tech push te vermijden, zijn uiteindelijk twee zaken nodig: een technologisch mature publieke sector en een publiek mature technologiesector.

Een andere bedenking gaat over de stad. Als we de stad slim maken, hebben we het dan over de stad als publieke ruimte, of de stad als publieke sector. Bij de stad als plek heb je het vooral over sensoren en actuatoren in de publieke ruimte. Hierbij ben ik, binnen een quadruple helix-logica (burger, bedrijf, kennisinstelling, overheid), betrokken als partner. Bij de stad als publieke sector denk ik voornamelijk aan e-governmenttoepassingen en het verwerken van overheidsdata. Daarbij heeft de overheid een leidende rol, en ben ik eerder klant dan partner.

In het geval van de **slimme publieke sector**, zit er een spanningsveld tussen technologie en beleid. Een 'normale' sequentie van handelingen die bij een datagedreven publieke sector hoort, is sense → process → insight → act. Maar dan start je bij de technologie en technologische mogelijkheden, en er is juist eerst een visie nodig die vervolgens in technologie vertaald wordt. Dit komt neer op het verschil tussen digitaliseren en digitaal transformeren.

Een grote uitdaging voor een slimme publieke sector is te komen tot **cross-domain decision support applications**. Daarvoor heb je data nodig, die op heel veel verschillende platformen zit, en gecombineerd dient te worden in data spaces. Voorbeelden van initiatieven hierrond in Vlaanderen zijn de Vlaamse Sensor Data Space, VLOCA...

Ook in het geval van de **slimme publieke ruimte** hebben we vaak een tech push visie; waarbij smart city-toekomstbeelden vaak een stad zonder mensen of menselijke activiteiten afbeelden. Anderzijds slagen we er vaak niet in om technologische ontwikkelingen een plaats te geven in ruimtelijke beleidsvisies. Dit heeft ook met timing te maken. Het project Lange Wapper werd gedefinieerd in 2006, voor er van smartphones, sociale media, of smart cities sprake was. Bij de visievorming over de stad na de covid-pandemie, de zgn. 15-minutenstad, werd ook te weinig technologische ondersteuning, bvb. door zgn. Digital twins, ingezet. Een belangrijke uitdaging voor stadsvernieuwing is hoe de nieuwe infrastructuur die de slimme stad met zich meebrengt, in te passen in de publieke ruimte, bvb. bezorgboxen, slimme laadpalen, plaatsen voor elektrische bakfietsen, infrastructuur voor klimaatadaptatie en e-ink signalisatie. Weten stadsplanners genoeg wat op hen afkomt? Kennen ze de mogelijkheden en randvoorwaarden van technologie? De juiste technologie kan een enorme meerwaarde betekenen, maar het is belangrijk om ze proportioneel en effectief in te zetten.

Gesprek

De discussies over de hoofdvragen werd gestructureerd aan de hand van telkens een reeks sleutelvragen (zie lijst hieronder). Op basis van deze sleutelvragen werden een aantal discussierondes gevoerd met alle aanwezigen.

Vraagronde 1 - Wat is de opgave?

- *Wat zijn de belangrijkste toekomstige uitdagingen op het vlak van slimme steden? Wat is prioritair?*
- *Waar zitten de structurele verbindingen tussen slimme steden en stadsontwikkeling?*
- *Welke nieuwe concepten van stedelijke vernieuwing en co-creatie zijn hier in ontwikkeling?*
- *Hoe ondersteunt het Vlaams stedenbeleid en het Vlaams stedelijk beleid lokale initiatieven m.b.t. slimme steden tot nog toe?*

De uitdagingen met betrekking tot slimme steden in de context van stadsvernieuwing zijn onder meer:

- Er is veel meer urgentie en bewustzijn met betrekking tot de mogelijkheden van technologie om bij te dragen aan stadsvernieuwing, maar het hoe en wat van de implementatie blijft grotendeels een blinde vlek
- Er is veel meer data voorhanden die nuttig kan zijn bij stadsvernieuwing. Maar deze is te gefragmenteerd, er is geen samenhang, en daardoor is ze moeilijk in te zetten bij beleid of stadsplannen
- Er is nood aan duidelijkheid over data-eigenaarschap, noden en wil tot samenwerking van de verschillende betrokken stakeholders. Dit moet actief gemanaged worden
- Er zijn openstaande vraagstukken rond privacy en controle. Hoe publiek blijft de publieke ruimte?
- Data kan het proces van codesign tussen burgers en overheid voeden, en echte winst zit wellicht in die koppeling. Maar goede praktijken daarrond zijn nog schaars
- Er is een tendens naar cocreatie, codesign en ook co-ownership. Hoe kan de slimme stad een impuls geven aan samenwerkingen tussen overheid-prive-burgerinitiatieven?
- Er is nood aan meer beleidsoverschrijdend denken en handelen, en personen die de brug kunnen vormen tussen technologie en stadsvernieuwing
- Slimme stadstoepassingen stellen acuut de vraag naar schaalbaarheid. Zij houden de mogelijkheid en vaak ook de noodzaak in om op grote schaal ingrepen te doen, terwijl stadsvernieuwing en ook participatieve projecten daarrond vaak contextgebonden en dus moeilijk generaliseerbaar zijn
- De lat moet hoger gelegd worden voor stadsvernieuwingprojecten qua innovatie en qua soorten samenwerkingen. Het transformatieve karakter zou meer benadrukt moeten worden

Vraagronde 2 - Welke rol kunnen steden opnemen? Welke hefboomen zijn nodig? Welke governance is nodig? Hoe brengen we dit in de praktijk?

- *Welke rol spelen steden en stedelijkheid in veranderingsprocessen op het vlak van slimme steden?*
- *Welke plaats kunnen deze nieuwe slimme stad-concepten en veranderingsprocessen krijgen in de leerprocessen en processen van capaciteitsopbouw in Vlaamse (centrum-)steden?*
- *Hoe kunnen de instrumenten van stads- en stedelijke vernieuwing hier beter op worden afgestemd?*
- *Hoe kunnen steden vanuit het Vlaams stedelijk- en stedenbeleid beter worden ondersteund bij het implementeren van een slimme stadsstrategie?*

- *Wat kan lokaal wel/niet gebeuren op het vlak van slimme stad-oplossingen?*
- *In welke mate sijn inzichten, ervaringen, werkwijzen en praktijken uit het Vlaams stedenbeleid ook door in het reguliere stedelijke beleid? Of is het in deze kwestie eerder omgekeerd? Ontstaat lokaal initiatief net bij gebrek aan sterk overkoepelend beleid?*
- *In welke mate en voor welke opgaven slaagt het Vlaams stedenbeleid en stedelijk beleid op dit moment er tot nog toe (niet) in om diverse veranderingsprocessen (wonen, inclusie, energie, mobiliteit) met elkaar te verbinden?*
- *Welke kaders zijn noodzakelijke om voldoende hefboomwerking te garanderen?*
- *Welke uitwisseling over beleidsniveaus en beleidssectoren heen is wenselijk en mogelijk?*
- *Welke publiek-private samenwerking en rolverdeling is mogelijk en wenselijk?*
- *Hoe kan er actiever worden samengewerkt met de civil society?*
- *Gegeven de herijkte visie op stedelijkheid en stads- en stedelijke vernieuwing, welke wijzigingen of verduidelijkingen zijn nodig van de criteria voor aanvragen en jurering?*
- *Richten we ons verder op innovatieve toekenning van middelen? Wat beschouwen we als 'innovatief' voor de Vlaamse overheid?*
- *Richten we ons verder op de selectieve toekenning van middelen?*
- *Moeten we (1) projectmatig blijven werken, of eerder overschakelen naar (2) een gebiedsgerichte/territoriale focus of (3) naar stadsprogramma's?*

De Slimme Stad op zich is niet het resultaat van stadsvernieuwing, maar het is een belangrijke *enabler*, een middel en een ondersteunend instrument. Stadsvernieuwing kan en moet meer datagedreven en meer schaalbaar worden.

In stadsvernieuwings-calls kan het dwingender als mogelijkheid en positief criterium benoemd worden. Elke aanvraag zou tenminste nagedacht moeten hebben over het gebruik van data en technologie, het betrekken van verschillende stakeholders, etc.

Het snijpunt tussen deze sessie en de andere hearings is het publieke domein, waarbij de slimme stad ervoor moet zorgen dat de leefbaarheid van het publiek domein sterk verbeterd wordt. De rol van de stad is die van facilitator maar ook van coördinator en uitvoerder, die andere actoren betreft bij de uitwerking en de uitvoering.

Net als duurzaam of klimaatneutraal, is 'slim' een belangrijke meerwaarde, een 'plus' in elk dossier, dat horizontaal door elk stadsvernieuwingsdossier loopt.

De opdracht voor de stad is te zorgen voor

- Een cross-domain aanpak,
- De shift van innovatie naar transformatie,
- Het opzetten van een 'democratisch dataproces', waarbij data zorgt voor meer transparantie en meer onderbouwing
- Het verbreden van publiek-private samenwerking
- Het experimenteren met *tactical urbanism* met technologie. Dit kan zowel passen in concept-, thematische en projectsubsidies.
- Het verantwoord omgaan met data en privacy.

Synthese en conclusies (Pieter Ballon)

10 belangrijke 'takeaways' rond slimme steden en stadsvernieuwing zijn:

1. Slimme stad is een 'horizontale' bekommernis (zoals duurzaamheid en sociale aspecten) die in verschillende 'verticale' stadsvernieuwingprojecten (zoals mobiliteit, energie, wonen, economie) terugkomt. De **innovatie/transformatie-lat moet stelselmatig hoger** gelegd worden voor deze horizontale bekommernissen
2. Het eerste cruciale raakpunt tussen de slimme stad en stadsvernieuwing is de aanwending van datatechnologie als **hefboom** om mobiliteit, veiligheid, leefbaarheid in de publieke ruimte te verbeteren. Elk stadsvernieuwingsproject zou moeten starten met het bij elkaar brengen van beschikbare data en een denkoefening welke additionele data een positief verschil zou kunnen maken
3. Het tweede raakpunt is het ontwikkelen en testen van kwaliteitsvolle **infrastructuur** (bezorgboxen, laadpalen, straatmeubilair) die de publieke ruimte flexibel en future-proof maakt. Programma's zijn nodig om dit te ondersteunen, te coördineren en er een kwaliteitsimpuls aan te geven
4. Slimme technologie zorgt voor **schaalbaarheid en repliceerbaarheid** die vaak ontbreekt in stadsvernieuwing. Stand-alone toepassingen en ingrepen moeten vermeden worden. Inbedding in bredere programma's is een must. Schaalbaarheid en repliceerbaarheid moet meer een vereiste worden, ten aanzien van de betrokken stad en ook ten aanzien van andere steden.
5. Het ruimtelijke aspect van stadsvernieuwing moet blijven, maar de nadruk op schaalbaarheid en repliceerbaarheid betekent wel dat een **verruiming van de geografische schaal** van stadsvernieuwing van één plek naar een wijk en in sommige gevallen zelfs de hele stad moet mogelijk zijn
6. De slimme stad is domein- en actor-overschrijdend. Een prioriteit is dus de **samenwerking** tussen stadsdiensten onderling, tussen steden en hun ommeland, tussen steden en hun burgers en verenigingen, en tussen steden en bedrijven, niet alleen met gebouwenontwikkelaars maar ook met techbedrijven
7. **Kennisopbouw** binnen de stad en tussen de steden is belangrijk. Ondersteuning van steden op het vlak van data en technologie zal nodig zijn
8. Het **'verslimmen' van processen** en het beschikbaar maken van data voor stadsvernieuwing moet mee kunnen opgenomen worden in subsidiedossiers voor stadsvernieuwing

9. **Open data** moet bij hele stadsvernieuwingstraject de leidraad zijn: van onderbouwing tot uitvoering tot 'uitbating'. Datagedrevenheid en transparantie kunnen zorgen voor meer kwaliteit en legitimiteit
10. Slimme stadsvernieuwing moet leiden tot **e-inclusieve wijken** die betrokken zijn bij de buurt en het bestuur dankzij 'data-democratie'.